

ОКСАНА ГРИГОРІВНА БОРТНІК,

кандидат юридичних наук, доцент,
Харківський національний університет внутрішніх справ,
кафедра цивільно-правових дисциплін;

 <https://orcid.org/0000-0001-7816-0387>,
e-mail: bortnikoksana1980@gmail.com

ЛЕГІТИМНІ ОЧІКУВАННЯ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ: ТРАДИЦІЙНЕ ПРАВОРОЗУМІННЯ ТА СИНЕРГЕТИЧНИЙ ПІДХІД

Досліджено легітимні очікування як об'єкт судового захисту в порядку цивільного судочинства та принципи права, яких необхідно дотримуватися під час здійснення процедури. Розуміння зазначених категорій безпосередньо залежить від способу тлумачення та форм права як змістовних і формальних характеристик, що виражають право. Визначено, що захист легітимних очікувань із погляду праворозуміння в межах природної, соціальної концепції права та юридичного позитивізму заважає дотриманню вимог правової визначеності. Підтримано синергетичний підхід, який у поєднанні з тестом на пропорційність як універсальним інструментом тлумачення дає можливість урахувати різноаспектність певних правозастосовних обставин у справі й забезпечити правомірні очікування особи матеріально-правового та процесуального характеру.

Ключові слова: легітимні очікування, цивільне судочинство, принципи права, типи праворозуміння, юридичний позитивізм, юснатуралізм, соціологічна школа права, синергетичний підхід.

Оригінальна стаття

ВСТУП. Європейський суд із прав людини (далі – ЄСПЛ), підтримуючи внутрішньонаціональний правовий спадок європейських країн, сформулював положення, що певні легітимні очікування особи підлягають правовому захисту, та сформував позицію для інтерпретації вимоги як такої, що має обґрунтовану легітимну підставу, якою є чинне положення законодавства. Тобто закон встановлює норму, а підстава на момент дії цієї норми є «активом», що не охороняється в межах зобов'язальних правовідносин, на який може розраховувати особа як на майбутню правову вимогу. Витоки легітимних очікувань у межах вироблених ЄСПЛ підходів до тлумачення поняття «майно» в контексті ст. 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод пов'язані з захистом майна, що охоплює і реальне майно, й активи, включно з правами вимоги, із посиланням на які заявник може стверджувати, що він має сподівання, які ґрунтуються на законі, стосовно ефективного здійснення свого «права власності»¹. Наприклад, у справі Шмідт проти

Міністра внутрішніх справ лорд Деннінг заявив про відокремлення суб'єктивного права та інтересу від легітимного очікування і на те, що особі буде забезпечено право бути вислуханою судом щодо свого сподівання². Сучасні дослідники відзначають, що легітимні очікування визнаються елементом верховенства права, правової визначеності, але водночас і як принцип, і як об'єкт правового захисту (охорони), що не тотожне суб'єктивному праву або законному інтересу (Беляневич, 2016). Сутність доктрини природного права полягає в тому, що вона розглядає певні права, свободи та інтереси як самоцінні об'єкти правової охорони, а сутність легітимних очікувань убагаचाє не у природі відповідного інтересу (зокрема, й невідчужуваності природних прав), а в тому, що вони є наслідком поведінки влади, що визначає причини захисту відповідних сподівань (Магрело, 2013; Reynolds, 2011).

Концепт легітимних очікувань застосовується тоді, коли матеріальне суб'єктивне право відсутнє³, утім очікування особи щодо

¹ Von Maltzan and Others, Von Zitzewitz and Others and Man Ferrostaal and Alfred Topfer Stiftung v. Germany // HeinOnline : сайт. URL: <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/hurcd15&div=251&id=&page=> (дата звернення: 13.07.2021).

² Schmidt and Another v Secretary of State For Home Affairs [1969] 1 All ER 904 // Oxford University Press : сайт. URL: https://learninglink.oup.com/static/5c0e79ef50eddf00160f35ad/casebook_144.htm (дата звернення: 13.07.2021).

³ Doctrine of Proportionality – Legitimate Expectation – Public Accountability // Central Univer-

того, що існує процедура захисту її існуючого або неіснуючого матеріального права, має виправдовуватися. Навіть за відсутності суб'єктивного права легітимне очікування може дати можливість особі звернутися до суду та бути обмеженим переважно правом на справедливий розгляд справи. Існування ж в особи суб'єктивного права призводить до підстав позову, що не мають нічого спільного з легітимними очікуваннями. Однак у зв'язку з тим, що засобами забезпечення ефективного судового захисту є фундаментальне право на справедливий суд, дотримання вимог правової визначеності як загального принципу потребує наявності передбачуваної процедури (наприклад, ефективного способу захисту, зрозумілих критеріїв застосування процесуального засобу, які не допускать довільного тлумачення норм щодо порядку здійснення судової процедури).

Водночас легітимні очікування в матеріальних і процесуальних правовідносинах мають різні акценти, оскільки в останніх правова визначеність та сподівання особи спрямовуються і на відновлення права на мирне володіння «майном», і на дотримання права на справедливий суд, що відображає перехід у площину «захисту законності»¹.

МЕТА І ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. Метою статті є визначення сутності легітимних очікувань у цивільному судочинстві в межах становлення нового типу праворозуміння в національній правовій системі. Для досягнення цієї мети визначено зміст легітимних очікувань, процесуальні передумови їх захисту, а також реалізацію їх процесуального аспекту. Відповідні положення обумовлюють вибір належних засобів інтерпретації загальноправових явищ, зокрема принципів, які є однією з форм права. Ці способи інтерпретації залежать від багатьох факторів, що обумовлює завдання з визначення способів забезпечення правової визначеності, які залежать від типу праворозуміння, які мають бути визначені в цьому контексті.

ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ. Проблемам визначення сутності й поняття легітимних очікувань у цивілістичній доктрині присвячено праці О. А. Беляневич, М. В. Магрело, Р. А. Майданика, М. В. Менджул, І. В. Спасибо-Фатєєвої, С. О. Сліпченка, С. І. Шимон, О. С. Яворської та

інших. Водночас предметом їх досліджень легітимні очікування стали як об'єкт здебільшого цивільного права. Положення ж, пов'язані з установленням сутності легітимних очікувань у цивільному процесуальному праві, враховуючи різні типи праворозуміння, не знайшли чіткого визначення в правовій доктрині.

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. Засади методології дослідження обраної проблеми становлять системний, герменевтичний та аксіологічний підходи; використано загальні, загальнонаукові та спеціальні методи пізнання, а саме діалектичний метод, методи аналізу, синтезу, порівняння, порівняльно-правовий, формально-юридичний та інші. Діалектичний метод дав можливість дослідити правові явища, що є предметом дослідження, в їх взаємозв'язку та дав змогу обґрунтувати причинно-наслідкові зв'язки між різними способами інтерпретації загальноправових явищ. Під час використання порівняння зіставлено юридичні явища з метою встановлення схожості чи відмінностей між ними, а також пошуку загального, властивого типам праворозуміння як об'єктам дослідження, особливостей тлумачення положень чинного законодавства в контексті загальних принципів права. Метод аналізу та синтезу дав можливість проаналізувати й систематизувати ознаки легітимних очікувань та основні концепти праворозуміння, які запропоновано в зарубіжній і вітчизняній науковій літературі та міжнародних документах. Системно-структурний метод дав можливість надати структурну характеристику легітимних очікувань у цивільному судочинстві, проаналізувати зміст правових засобів, які дають змогу забезпечити правову визначеність під час здійснення судочинства. Формально-юридичний метод дав можливість простежити взаємозв'язок внутрішнього змісту та форми права як явища дійсності. Завдяки порівняльно-правовому методу проаналізовано інтерпретацію принципу легітимних очікувань у межах різних систем праворозуміння.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ДИСКУСІЯ. Інтереси особи опосередковують різноманітні потреби її життєдіяльності, а їх забезпечення має гарантуватися державою. Засобом реалізації цих інтересів є суб'єктивні права, зважаючи на призначення суб'єктивного права взагалі, що визначається потребою, яку можна задовольнити шляхом його здійснення. Охоронюваний законом інтерес є передумовою реалізації суб'єктивного цивільного права та його метою (Коструба, 2018). У цьому контексті суб'єктивне право та

sity of South Bihar : сайт. URL: https://www.cusb.ac.in/images/cusb-files/2020/el/law/w2/Doctrine%20of%20Proportionality_VI%20Sem.pdf (дата звернення: 13.07.2021).

¹ Там само.

охоронювані законом інтереси співвідносяться як засіб і мета. Зокрема, суб'єктивне право особи на мирне володіння своїм майном, урахувуючи можливість установлення допустимих та необхідних обмежень у реалізації цього права, визначається наявністю інтересу в отриманні певного блага, охоронюваного законом. Можливість же захисту легітимних очікувань, які є самостійними об'єктами захисту, є невід'ємним елементом досягнень європейського співтовариства та фундаментальним правовим принципом (Hofmann, Rowe, Türk, 2011), забезпечення якого створює передумови для дотримання вимог верховенства права. Узагальнене бачення легітимних очікувань є таким: звичайне розумне або законне сподівання громадянина не може бути окремим правом, що підлягає реалізації, але неврахування та ненадання належної ваги йому може зробити рішення влади свавільними. Це сподівання може виникнути, якщо є чітка обіцянка, надана державним органом, або якщо через прийняття звичайної практики заявник може обґрунтовано розраховувати на її продовження. Відповідне очікування має бути обґрунтованим (Batra, 2020). Ці положення стосуються і передбачуваності застосування норм цивільного процесуального права.

Конституційний Суд України, аналізуючи складові принципу верховенства права та зазначаючи про правову передбачуваність і правову визначеність, формулює висновок про необхідність останніх для передбачуваності для учасників відповідних правовідносин наслідків своїх дій та впевненості їх у своїх легітимних очікуваннях щодо того, що набути ними на підставі чинного законодавства право, його зміст і обсяг буде реалізовано (абз. 3 п. 4 мотивувальної частини рішення Конституційного Суду України № 8-рп/2005)¹. У цьому аспекті Конституційний Суд України як

законотворчий орган не виходить із концепції юснатуралізму, проте визначає положення природно-правової теорії права та залишає простір для судової дискреції, що ускладнено в межах позитивізму, створюючи підстави для порушення правової визначеності. Зокрема, принцип правової визначеності становлять: доступність, непорушність набутих прав; сталість і послідовність правових приписів; доступність правового захисту та судових рішень; незворотність дії закону та неможливість застосування закону, не доведеного до відома суб'єктів належним чином; легітимні очікування, що також охоплюють сподівання розраховувати на сталість чинного законодавства (Опришко, Омельченко, Фастовець, 2002; Шило, Глинська, 2020).

Принцип легітимних очікувань у праві ЄС відображає ідею, що органи державної влади мають дотримуватися не лише правових приписів, а і своїх обіцянок та пробуджених очікувань. Добросовісні суб'єкти права не мають відчувати розчарувань щодо своїх легітимних сподівань. Водночас нові обставини можуть бути достатньою підставою для змін у законодавстві, що можуть спричинити відчуття краху цих сподівань у виняткових випадках. У зв'язку з цим має діяти правило щодо дії закону в часі. Відповідна доктрина має застосовуватися не лише до законодавства, а й до рішень індивідуального характеру органів публічної влади (Венеційська Комісія Ради Європи, 2017). Особливого значення набуває для особи допустимість захисту легітимного очікування в межах національної правової системи, а також легітимне очікування від держави на забезпечення процедури, у межах якої буде здійснено ефективний захист відповідного очікування або порушеного, невизнаного чи оспорюваного суб'єктивного права, свободи чи охоронюваного інтересу.

Методологічне підґрунтя для визначення взаємозв'язку правових категорій охоронюваного законом інтересу, забезпечення суб'єктивних прав та захисту легітимних очікувань у контексті забезпечення фундаментальних прав визначається сутністю суб'єктивного права та інтерпретаційними засобами, які надають можливість віднайти в межах правових приписів національної правової системи і шляхи дотримання вимог загальних принципів права.

Визначення можливості захисту легітимного очікування процесуального характеру має певні особливості та складності, обумовлені тим, що цивільне процесуальне законодавство не допускає аналогію закону або права.

¹ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями Верховного Суду України та 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень абзаців третього, четвертого пункту 13 розділу XV «Прикінцеві положення» Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» та офіційного тлумачення положення частини третьої статті 11 Закону України «Про статус суддів» (справа про рівень пенсії і щомісячного довічного грошового утримання) : від 11.10.2005 № 8-рп/2005 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-05> (дата звернення: 13.07.2021).

Якщо суду надано право визначити ефективний спосіб захисту, який законом або договором не передбачено (ст. 5 ЦПК України), то застосувати процесуальний засіб, необхідний для відправлення правосуддя, але не передбачений процесуальним законодавством, суд не має права.

Водночас порядок здійснення судочинства значною мірою залежить від суду, який вирішує справу, оскільки йому чинним цивільним процесуальним законодавством надано право здійснювати значну кількість процесуальних дій дискреційно. Застосування норм процесуального права має бути підпорядковано меті і завданням цивільного судочинства, а інтерпретаційна діяльність має здійснюватися, враховуючи принципи, між якими може виникнути конкуренція в певній ситуації через відображення конкуруючих приватних та публічних інтересів. Будь-яке втручання в мирне володіння майном має супроводжуватися процесуальними гарантіями, що надають відповідній фізичній чи юридичній особі розумну можливість представити свою справу перед компетентними органами влади з метою ефективного оскарження заходів, що втручаються у права, гарантовані цим положенням. Для з'ясування того, чи була дотримана ця умова, необхідно комплексно проаналізувати застосовані судові процедури¹, зокрема й легітимні обґрунтовані очікування особи на передбачувану справедливу процедуру покладе на суд обов'язок забезпечити право особи бути вислуханою, а також вирішення справи в розумний строк, остаточність судових рішень.

Також з метою недопущення процесуальних правообмежень і забезпечення легітимних очікувань (Vicente, 2020) має забезпечуватися розумний баланс між приватними та публічними інтересами та застосовуватися тест на пропорційність, критерії якого в загальному вигляді запропоновано у ст. 11 ЦПК України, який має враховувати безліч критеріїв у певній ситуації.

Відповідні питання стосуються передбачуваності тлумачення норм процесуального права, що визначає дотримання вимог право-

вої визначеності. Це стосується підстав застосування норм процесуального права на розсуд суду, враховуючи вимоги принципу пропорційності, який породжує легітимні очікування в учасника судочинства, пов'язані з обґрунтованим, мотивованим застосуванням цих норм, що свідчитиме про те, що аргументи особи були почуті й оцінені незалежним і неупередженим судом. Ці категорії та їх інтерпретаційні механізми не є однозначними в сучасній доктрині та правозастосуванні, що обумовлено насамперед різними типами праворозуміння, в яких відповідні норми та принципи права визнаються джерелами права.

Для досягнення поставленої у статті мети маємо звернутися до аналізу правового позитивізму, юснатуралізму, соціологічного підходу та концепцій, метою яких є намагання їх збалансувати, що є актуальною проблемою в сучасній національній правовій доктрині і системі правозастосування, зважаючи на те, що розвиток держави та права в межах європейської інтеграції й уніфікаційні процеси призводять до перегляду типу праворозуміння. У доктрині права стверджується про неадекватність запропонованого в межах класичної позитивістської теорії права методу заповнення його прогалин шляхом дедукції з абстрактних правових концепцій. З-поміж декількох логічно правильних варіантів обирається один найбільш раціональний із політико-правового погляду. Певне рішення отримується засобами формальної логіки, незважаючи на його змістову справедливість. Цей прийом є провідним напрямом у національній юриспруденції, але приховує реальні прогалини в законодавстві та не може передбачити регулювання всіх можливих питань і створює через це видиму об'єктивність, знімаючи із суддів відповідальність за ухвалені рішення (Гураленко, 2017). Зазначені положення вимагають урахувувати сутність наявних концепцій права.

Розуміння права в Україні як країні, де традиційно панував юридичний позитивізм, під час євроінтеграційних процесів у сьогоденні трансформується з урахуванням того, що джерелами права стають принципи, які поступово імплементуються в національний правовий простір через правозастосовні акти, зокрема через рішення ЄСПЛ. Маємо погодитися, що загальні принципи права мають тісний зв'язок із теорією природного права: вони доводять підпорядкування права велінням справедливості в тому вигляді, як остання розуміється в певну епоху й у певний момент (Погребняк, 2011). Загальні принципи

¹ Case of Lekić v. Slovenia (Application no. 36480/07), 11 December 2018 // LawEuro : сайт. URL: <https://laweuro.com/?p=2991> (дата звернення: 13.07.2021); Case of Capital Bank AD v. Bulgaria (Application no. 49429/99), 24 November 2005 // University of Minnesota : сайт. URL: <http://hrlibrary.umn.edu/research/bulgaria/CapitalBank-en.pdf> (дата звернення: 13.07.2021).

права є засобом перенесення природного права в позитивне (Корецький, 1998). Природне право містить у собі цінності і судження, що є оціночними, а отже, є інтерпретаційними, не мають чітких критеріїв, які б дали змогу відрізнити правильне їх застосування від неправильного. Це положення є однаковим і для норм матеріального, і для норм процесуального права. Суд, зокрема, має оцінювати правозастосування та процедуру вирішення спорів на предмет дотримання справедливості, ураховуючи «вагу» правових інтересів різного характеру, як цього вимагає принцип пропорційності. Юридичний позитивізм для цього не є достатньо гнучким та в межах правозастосування зводиться до правовому скептицизму, коли суддя здатен будь-якої миті відкинути формальні приписи, якщо цього, на його розсуд, вимагають інтереси справи. Ураховуючи це, складно говорити про гарантоване право сторони у справі очікувати на ухвалення певного рішення (Чурносів, 2014).

Звернення до розуміння права в позитивізмі та юснатуралізмі дає підстави стверджувати, що, попри зазначені недоліки першого, цей тип праворозуміння в певному аспекті є більш передбачуваним порівняно з юснатуралізмом, у якому провідна роль надається правозастосуванню. Водночас позитивізм, ураховуючи негнучкість, не здатен вчасно пристосовуватися до індивідуальних особливостей. Відповідні положення обумовлюють звернення до соціологічного підходу у праворозумінні, прихильники якого переносять акцент з абстрактних цінностей і нормативно-правових актів у площину дії права, насамперед у правовідносини та правові рішення, без чого цінності та правові приписи перетворюються на декларації (Козюбра, 2013). Соціологічний підхід покликаний вирішити проблему ефективності правового регулювання, він передбачає існування сформованої суспільної правосвідомості. Це має виключне прикладне значення для формування правових систем держав, які не мають достатнього досвіду в побудові ефективного законодавства (Ковальчук, Хаврук, 2011).

У межах соціологічного підходу у праворозумінні прихильники концепції реалізму цінність права вбачають у вирішенні конкретних справ у дусі суспільної користі, спрямуванні судової практики на досягнення моральних ідеалів (зокрема, справедливості) та соціально-психологічному впливі рішень на правосвідомість окремих індивідів (Ковальчук, Хаврук, 2011). Отже, визначальна роль в утвердженні цінності права надається судам,

які здатні забезпечити справедливість (Дробязко, Козлов, 2005). На противагу іншим підходам, у соціологічному право розглядається як феномен, що утворюється під час людських відносин, що не применшує значення законодавства, а розглядає його буття як одну з форм проявів права. Непоодинокими є випадки, коли положення законодавства не відповідають самій ідеї права, тобто його принципам. Закони є правовими тоді, коли вони адекватно відображають динаміку в суспільстві (Стащенко, 2009). Однак у парадигмі соціальної школи права акценти зміщено у правозастосування, що потребує високого та сталого рівня правосвідомості в певному суспільстві, наразі не характерного для нашої держави. Зазначений підхід по суті демонструється в актах ЄСПЛ. Його підхід є проявом синергетичної парадигми, для якої є характерним урахування не лінійності розвитку суспільних і правових явищ, а їх випадковості та неможливості інтерпретації винятково через закономірність і передбачуваність (Козюбра, 2013; Кучук, 2017).

Якщо аналізувати сутність і захист легітимних очікувань із погляду праворозуміння та правозастосування в межах природної концепції права, юридичного позитивізму та соціальної школи доходимо висновку, що в обох випадках застосування загальних правових принципів насамперед як джерел права та очікувань як об'єктів захисту, навіть у разі балансування інтересів усе зводиться до правового скептицизму та сумнівно-го дотримання вимог правової визначеності. Водночас маємо погодитися, що національне законодавство дає змогу вирішувати спори, які виникають у певних відносинах, зокрема договірних, і стосуються захисту прав саме за допомогою тих конструкцій, які містяться в національному законодавстві, а концепція легітимних очікувань невинувато обтяжуватиме судову практику в більшості випадків з погляду забезпечення правового порядку та стабільності (Мангушевська, 2015).

ВИСНОВКИ. Сучасні українські правові реалії свідчать, що правова спільнота потребує переорієнтації праворозуміння, відмінного від радикального його сприйняття як сукупності державних приписів та визнання сутності права у його багатоаспектності, доктрина якого відображатиме синергію між нормою права, духом і метою права та правозастосуванням, що стає можливим на засадах поєднання переваг традиційних типів праворозуміння. Із метою визначення оптимального підходу до розуміння процесуально-правових

явищ соціологічний підхід забезпечує інструментарієм, який дає можливість усвідомити правову дійсність крізь призму реалії суспільно-правових явищ. Забезпечення матеріально-правових та процесуальних аспектів легітимних очікувань у цивільному судочинстві має визначатись, ураховуючи непередбачуваність розвитку суспільних відносин та неможливість їх докладного врегулювання на рівні норм права, а також занадто широкий простір для розсуду суду, якщо він керуватиметься принципами як джерелами права. Для запро-

вадження синергетичного підходу, апробованого на транснаціональному рівні, в цьому контексті найбільш прийнятним є інструментарій, запропонований у межах «тесту на пропорційність», що дає можливість збалансувати конкуруючі правові інтереси публічного та приватного характеру методом категоризації та оцінити правообмеження, маючи індивідуальний результат і враховуючи вагу принципів, через які відображаються відповідні легітимні інтереси.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Беяневич О. А. Поняття легітимних очікувань та проблеми його застосування судами України. *Приватне право і підприємництво*. 2016. Вип. 16. С. 41–45.
2. Гураленко Н. А. Ціннісно-сміслові константи суддівського пізнання : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.12. Чернівці, 2017. 393 с.
3. Дробязко С. Г., Козлов В. С. Общая теория права : учеб. пособие. Мн. : Амалфея, 2005. 464 с.
4. Європейська комісія «За демократію через право» (Венеційська Комісія) «Мірило правовладдя». Коментар. Глосарій / Венеційська Ком. Ради Європи ; пер. з англ. С. Головатого. Страсбург : USAID, 2017. 163 с.
5. Ковальчук О., Хаврук В. Цінність права в соціологічному підході до праворозуміння // *Про українське право* / за ред. І. Безклубого. Київ, 2011. С. 103–111.
6. Козюбра М. Праворозуміння: плюралізм підходів і єдність поняття. Чи можливо це? // *Про українське право* / за ред. І. Безклубого. Київ, 2013. С. 6–21.
7. Корецький В. М. «Общие принципы права» в международном праве // Академічна юридична думка / уклад.: І. Б. Усенко, Т. І. Бондарчук ; за заг. ред. Ю. С. Шемшученка. Київ, 1998. С. 261–296.
8. Коструба А. В. Теоретичне розуміння системи правових форм захисту корпоративних відносин. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2018. Т. 25, № 1. С. 97–119.
9. Кучук А. М. Практика Європейського суду з прав людини у контексті аксіологічного підходу // *Практика Європейського суду з прав людини як джерело національного права : матеріали круглого столу* (м. Дніпро, 24 листоп. 2017 р.) / МВС України, Дніпропетровськ. держ. ун-т внутр. справ. Дніпро : Ліра ЛТД, 2017. С. 12–15.
10. Магнушевська К. Європейському навчаєтесь, та свого не цурайтесь. *Закон і Бізнес*. 2015. № 44 (1238). URL: https://zib.com.ua/ua/print/119488-citatuou_z_rishennya_espl_ne_mozhna_zaminyuvati_doslidzhennu.html (дата звернення: 13.07.2021).
11. Магрело М. В. Концепт «законних очікувань» в принцип юридичної визначеності: причинно-наслідковий чи симбіотичний зв'язок. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2013. № 3. С. 127–134.
12. Опришко В. Ф., Омельченко А. В., Фастовець А. С. Право Європейського Союзу. Загальна частина : підручник / відп. ред. В. Ф. Опришко. Київ : КНЕУ, 2002. 460 с.
13. Погребняк С. П. Загальні принципи права як джерело права. *Вісник Академії правових наук України*. 2011. № 1. С. 14–25.
14. Стащенко О. До питання про зміст і напрями соціологічного праворозуміння. *Підприємництво, господарство і право*. 2009. № 11. С. 7–9.
15. Чурносков І. М. Правовая концепция Рональда Дворкина : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. М., 2014. 254 с.
16. Шило О. Г., Глинська Н. В. Роль Верховного Суду в механізмі забезпечення сталості та єдності судової практики: окремі аспекти. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2020. Т. 27, № 3. С. 157–174.
17. Batra N. Doctrine of Legitimate Expectation // Mondaq : сайт. 10.01.2020. URL: <https://www.mondaq.com/india/constitutional-administrative-law/881956/doctrine-of-legitimate-expectation> (дата звернення: 13.07.2021).
18. Hofmann H. C. H., Rowe G. C., Türk A. H. Administrative Law and Policy of the European Union. Oxford : OUP, 2011. 1064 p.
19. Reynolds P. Legitimate Expectations and the Protection of Trust in Public Officials. *Public Law*. 2010. Vol. 2011. Pp. 330–352.

20. Vicente M. N. Property Rights and Legitimate Expectations Under United States Constitutional Law and the European Convention on Human Rights: Some Comparative Remarks. *Comparative Law Review*. 2020. Vol. 26. DOI: <https://doi.org/10.12775/CLR.2020.002>.

Надійшла до редакції: 16.07.2021

БОРТНИК О. Г. ЛЕГИТИМНЫЕ ОЖИДАНИЯ В ГРАЖДАНСКОМ СУДОЧИНСТВЕ: ТРАДИЦИОННОЕ ПРАВОЗНАНИЕ И СИНЕРГЕТИЧЕСКИЙ ПОДХОД

Исследованы легитимные ожидания как объект судебной защиты в порядке гражданского судопроизводства и принципы права, которые необходимо соблюдать при осуществлении процедуры. Понимание указанных категорий напрямую зависит от способа толкования и форм права как содержательных и формальных характеристик, выражающих право. Определено, что защита легитимных ожиданий с точки зрения правопонимания в рамках естественной социальной концепции права и юридического позитивизма мешает соблюдению требований правовой определенности. Поддержан синергетический подход, который в сочетании с тестом на пропорциональность как универсальным инструментом толкования позволяет учесть разноаспектность определенных правоприменительных обстоятельств в деле и обеспечить правомерные ожидания личности материально-правового и процессуального характера.

Ключевые слова: легитимные ожидания, гражданское судопроизводство, принципы права, типы правопонимания, юридический позитивизм, юснатурализм, социологическая школа права, синергетический подход.

BORTNIK O. H. LEGITIMATE EXPECTATIONS IN CIVIL PROCEEDINGS: TRADITIONAL LEGAL UNDERSTANDING AND SYNERGETIC APPROACH

The subject of the study is legitimate expectations as an object of judicial protection in civil proceedings, as well as the principle of law, due to the hope of a person for a procedure in which the state will ensure effective protection of the violated right or legitimate hope for the state promise. Understanding of these categories directly depends on the method of interpretation and priority of certain forms of law as substantive and formal characteristics that express the law.

The study is based on a systems approach. Given the purpose of the study, methods that generally allowed to determine the optimal type of legal understanding were used, which eventually made it possible to solve the problem of finding a tool of interpretation: analysis and synthesis, induction and deduction, formal legal and comparative legal, and other methods.

Arguments are made in favor of the idea that the protection of legitimate expectations in terms of legal understanding and law enforcement within the natural, social concept of law and legal positivism is reduced to legal skepticism and only the probability of compliance with the requirements of legal certainty. The main result of the study is to join a synergetic approach to legal understanding, which provides a complex but clear algorithm for comparing formal and substantive legal phenomena in civil proceedings, which is a multi-stage test of proportionality as a universal tool which provides an opportunity to take into account the diversity of certain law enforcement circumstances in the case, ensuring the legitimate expectations of the person of substantive and procedural nature.

The results of the study can be used in further research to determine the alleged interpretive mechanisms in civil proceedings that have the purpose of the alleged enforcement. This determines the practical significance of the results of the study in the case of application by courts of procedural rules, determined at its discretion.

Key words: legitimate expectations, civil proceedings, principles of law, types of legal understanding, legal positivism, jusnaturalism, sociological school of law, synergetic approach.

Цитування (ДСТУ 8302:2015): Бортнік О. Г. Легітимні очікування в цивільному судочинстві: традиційне праворозуміння та синергетичний підхід. *Право і безпека*. 2021. № 3 (82). С. 70–76. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2021.3.07>.

Citation (APA): Bortnik, O. H. (2021). Legitimate Expectations in Civil Proceedings: Traditional Legal Understanding and Synergetic Approach. *Law and Safety*, 3(82), 70–76. <https://doi.org/10.32631/pb.2021.3.07>.